

**სამოქალაქო სამართლებრივი პასუხისმგებლობა
სამართლებრივად ვარგისი ნების არმქონე
პირთა მოქმედებისთვის**

ქეთევან ქოჩაშვილი*

*„მე“ – ეს არის ადამიანისთვის უსაკუთრესი...
ერთი ინდივიდი შესაძლოა ნატრობდეს მეორე
ინდივიდის რაიმე თვისებას, მაგრამ არასოდეს იფიქრებს
სხვა ადამიანად გადაქცევას, იმას, რომ დაჰკარგოს თავისი „მე“.
კირკეგორი*

I. შესავალი

ინდივიდი, როგორც კერძო სამართლებრივი წესრიგის სუბიექტი, ფიზიკურ პირად იწოდება. მისი სამართალსუბიექტობა მოიცავს უფლება-მოვალეობის ქონის (უფლებაუნარიანობა), სამართლებრივად ვარგისი ნების გამოვლენის და მასზე პასუხისმგებლობის ალების (ქმედუნარიანობა), სხვისთვის ზიანის მიყენებისას საკუთარი ნებითა და ქონებით პასუხისმგებების (დელიქტუნარიანობა) შესაძლებლობებს. თუ უფლებაუნარიანი ყოველი ადამიანია, სხვა შესაძლებლობები გარკვეული წინაპირობების არსებობას უკავშირდება. ამდენად, მნიშვნელოვანია სამართლებრივად ვარგისი ნების არმქონე პირთა მოქმედებით დამდგარი ზიანისთვის პასუხისმგებლობის საკითხი, რომელიც ამ პირთა მშობლების ანდა მათ ზედამხედველობაზე ვალდებულ სუბიექტთა სოლიდარულ თუ სუბსიდიურ პასუხისმგებლობას მოიაზრებს.

II. სამართალსუბიექტობა და მისი ელემენტები

1. უფლებაუნარიანობა

1.1. არსი

პირის მიერ სამართლებრივი მოქმედების განხორციელების შესაძლებლობისა და მისი შედეგებისთვის პასუხისმგებლობის დაკისრების საფუძველი სამართალსუბიექტობაა. ეს ცნება მოიცავს

* სამართლის დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტის თანამედროვე კერძო სამართლის ინსტიტუტის წევრი. ORCID: 0009-0003-7927-6842.

უფლებაუნარიანობის, ქმედუნარიანობისა და დელიქტუნარიანობის სამართლებრივ კატეგორიებს.¹

ჯერ კიდევ რომის სამართალი უფლებაუნარიანობას უკავშირებდა ადამიანის სამ მთავარ მდგომარეობას, სამი სახის უმთავრესი სიკეთის არსებობას: თავისუფლებას², მოქალაქეობას და ოჯახს, ამდენად, მათ დაკარგვას უფლებაუნარიანობის უდიდეს შეზღუდვად განიხილავდა.³ თანამედროვეობაში უფლებაუნარიანობა ფიზიკურ პირთათვის კერძოსამართლებრივი ურთიერთობის სუბიექტად ყოფნის სამოქალაქო კანონმდებლობით მინიჭებული შესაძლებლობაა,⁴ უფლება-მოვალეობათა სამართლებრივი წანამძღვარია,⁵ პირის უნარია, ჰქონდეს სამოქალაქო უფლებები და მოვალეობები (საქართველოს სკ-ის მე-11 მუხლის I ნაწილი).⁶

¹ არის მოსაზრება, რომ ქმედუნარიანობა მოიცავს გარიგებაუნარიანობისა და დელიქტუნარიანობის ცნებებს. კერძოდ, გარიგებაუნარიანობას, როგორც ნამდვილი გარიგების დამოუკიდებლად დადების უნარს და დელიქტუნარიანობას, როგორც ზიანის გამომწვევი ქმედებისთვის პასუხისმგებლობის ქონის უნარს. კერესელიძე დ., კერძო სამართლის უზოგადესი სისტემური ცნებები, თბილისი, 2009, 16. სხვა შეხედულებით, განასხვავებენ ზოგად და სპეციალურ ქმედუნარიანობას. ზოგადი ქმედუნარიანობის, როგორც გვარეობითი ცნების, სპეციალურ ფორმებად მიიჩნევა „გარიგებაუნარიანობა“ და „დელიქტუნარიანობა“. საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, ნ. I, ლ. ჭანტურიას რედაქტორობით, თბილისი, 2017, 68.

² მონობის ინსტიტუტმა ადამიანის საგნამდე დამცრობის შეუძლებლობის თემა გააქარწყლა. მონობა არის მდგომარეობა ინდივიდისა, რომლის მიმართ საკუთრების უფლების ატრიბუტები ხორციელდება, მონა სამართლის არასუბიექტია, ის ნივთია რომის სამართალში. კარბონიე ჟ., სამართლის არასუბიექტის ნაკვალევზე, თ. ნინიძის თარგმანი, ბესარიონ ზოიძე 60, ლ. ჭანტურიას და ი. ბურდულის რედაქტორობით, თბილისი, 2014, 151.

³ რომის სამართლის ძეგლები, იუსტინიანეს დიგესტები, ნ. III-IV, ნ. სურგულაძის თარგმანი, ნ. სურგულაძის, ბ. ზოიძის, მ. შუხოშვილისა და მ. ხოფერიას რედაქტორობით, თბილისი, 2013, 172.

⁴ Гражданское и Торговое Право Зарубежных Стран, Под. ред. В.В. Безбаха, В.К. Пучинского, Москва, 2004, 94.

⁵ Эннекцерус Л., Курс Германского Гражданского Права, Т. I, Москва, 1950, 283.

⁶ ზოგადი უფლებაუნარიანობის ცნება პირველად მე-18 საუკუნეში წარმოიშვა ინდივიდუალიზმის განვითარების შედეგად, რომლის უმაღლესი პრინციპის თანახმად, ყოველი ადამიანი არის თვითმიზანი, შესაბამისად,

1.2. უფლებაუნარიანი პირი – სამართლის სუბიექტი

კონტინენტური ევროპის სამართლებრივ ოჯახში, იქ, სადაც კანონმდებელი ადამიანის ფიზიკურ არსებობას მის სამართლის სუბიექტად აღიარებას უკავშირებს, ადამიანის, როგორც კერძო-სამართლებრივი ურთიერთობის მონაწილის, აღსანიშნავად გამოიყენება ტერმინი „ფიზიკური პირი“ – „*persone fisiche*“, „*personne physique*“ (რომანული სივრცე). ხოლო იქ, სადაც კანონმდებელი მიიჩნევს, რომ ადამიანი ბუნებით არის სამართლის სუბიექტი, მოქმედებს ტერმინი „ბუნებითი პირი“ – „*personas naturales*“, „*natürliche personen*“ (გერმანული სივრცე).⁷

საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი უფლებაუნარიანობას სამართალსუბიექტობასთან აიგივებს. მხოლოდ უფლებაუნარიანი პირი, როგორც სამართლის სუბიექტი, შეიძლება იყოს სამოქალაქო უფლებათა მქონე. უფლებაუნარიანობა უფლება-მოვალეობათა არსებობის აბსტრაქტული შესაძლებლობაა და ამდენად, ფიზიკური პირის, როგორც სამართლის სუბიექტის, არსებობის განმსაზღვრელი:⁸ „არ არსებობს უფლება სუბიექტის გარეშე და სუბიექტი უფლების გარეშე, ამასთან სუბიექტად ქცევა არ საჭიროებს რეალურ უფლებებს, უფლების შექმნის შესაძლებლობა ქმნის სუბიექტს“⁹. უფლებაუნარიანობა ადამიანის თანდაყოლილ და სამართლით აღიარებული უნარია, რომელიც წარმოიშობა ადამიანის დაბადებით¹⁰ (დაბადება ის ამოსავალი პუნქტია, საიდანაც

თავისუფალი და არ შეიძლება დაექვემდებაროს ისეთ ძალაუფლებას, რომელიც მას მიზნის მიღწევის საშუალებად გამოიყენებს. ჭანტურია ლ., შესავალი საქართველოს სამოქალაქო სამართლის ზოგად ნაწილში, თბილისი, 1997, 126, იხ. ციტირება: Lubtow von, Ulrich, *Theorie des Rechts-subjektes und ihre geschichtliche Entwicklung* in: FS Ernst Wolf, 1985, S,432.

⁷ კერესელიძე დ., კერძო სამართლის უზოგადესი სისტემური ცნებები, თბილისი, 2009, 99.

⁸ სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, ნ. I, ლ. ჭანტურიას რედაქტორობით, თბილისი, 2017, 61.

⁹ ზოიძე ბ., სამართლის პრაქტიკული ყოფიერების შემეცნების ცდა (უპირატესად ადამიანის უფლებათა ჩრილში), თბილისი, 2013, 228.

¹⁰ დაბადებად ჩაითვლება მომენტი, როდესაც ნაყოფი გამოეყოფა დედის სამოს და აკმაყოფილებს ყველა იმ ნიშანს, რასაც თანამედროვე მედიცინა ცოცხალი ბავშვის დაბადებას უწოდებს. ჭანტურია ლ., შესავალი საქართველოს სამოქალაქო სამართლის ზოგად ნაწილში, თბილისი, 1997, 132.

ინყება ფიზიკური პიროვნება, ადამიანის დამოუკიდებელი ყოფა, ასევე მისი სამართლებრივი ცხოვრების საწყისი)¹¹ და წყდება მისი გარდაცვალებით.¹² შესაბამისად, დაუშვებელია მისი ჩამორთმევა კანონით თუ გარიგებით.¹³ ამასთან, უფლებაუნარიანი პირი სამართლის პასიური სუბიექტია, სამართლის აქტიურ სუბიექტად მას ქმედუნარიანობა აქცევს.

2. ქმედუნარიანობა

2.1. ცნება

ქმედუნარიანობა პირის შესაძლებლობაა, საკუთარი სახელითა და მოქმედებით მოიპოვოს სამოქალაქო უფლებები და იკისროს მოვალეობები.¹⁴ ამასთან, განასხვავებენ ზოგად და სპეციალურ ქმედუნარიანობას. სსკ-ის მე-12 მუხლში მოცემულია სწორედ ზოგადი ქმედუნარიანობის ცნება, რომელიც გულისხმობს პირის უნარს, საკუთარი ნებით განახორციელოს სამართლებრივი შედეგის მომტანი მოქმედებანი და არა მისი უნარი, განახორციელოს ერთი რომელიმე კონკრეტული მოქმედება.¹⁵ მიიჩნევა, რომ ქმედუნარიანობა პირის ნებაუნარიანობის ზოგადი გამოხატულებ-

¹¹ Мейер Д.И., Русское Гражданское Право, Москва, 2003.

¹² გარდაცვალების მომენტად ითვლება თავის ტვინის ფუნქციონირების შეწყვეტა (სსკ -ის მე-11 მუხლის მე-3 ნაწილის მეორე წინადადება). ეს არის მომენტი, როდესაც ტვინის ფუნქციის შეუქცევადი დაკარგვის გამო რეანიმაციის შესაძლებლობა გამორიცხულია და შესაბამისი სამედიცინო დანადგარი საბოლოოდ წყვეტს თავის ტვინის ფუნქციონირების ამსახველი ტალღების ჩვენებას. კერესელიძე დ., კერძო სამართლის უზოგადესი სისტემური ცნებები, თბილისი, 2009, 103. უფლებრივი შედეგებით გარდაცვალებას უთანაბრდება ფიზიკური პირის კანონით დადგენილი წესით გარდაცვლილად გამოცხადება. ზოგადი წესის თანახმად, გარდაცვალების დღედ ითვლება სასამართლო გადაწყვეტილების კანონიერ ძალაში შესვლის დღე. Цискадзе М., Особенности Рассмотрения дел о Признании Лица Безвестно Отсутствующим или Объявлении Умершим, “Южнокавказский Юридический Журнал”, №7, 2016, 139.

¹³ საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, წ. I, ლ. ჭანტურიას, ზ. ახვლედიანის, ბ. ზოიძისა და ს. ჯორბენაძის რედაქტორობით, თბილისი, 1999, 42.

¹⁴ Гражданское и Торговое Право Зарубежных Государств, Т. I, Ред. Е.А. Васильев, А.С. Комаров, Москва, 2004, 122.

¹⁵ საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, წ. I, ლ. ჭანტურიას რედაქტორობით, თბილისი, 2017, 68.

ბაა,¹⁶ სწორედ ნება იძლევა იმის შესაძლებლობას, რომ სამართლის სუბიექტი განვასხვავოთ სამართლის ობიექტისგან, ნება ის პირველადი სუბსტანციაა, რომელიც ადამიანური ყოფის ყველა ფორმაში (ინდივიდუალური თუ კოლექტიური) მონაწილეობს.¹⁷

2.2. ქმედუნარიანობის განმსაზღვრელი წინაპირობები

უფლებაუნარიანობისაგან განსხვავებით, რომელიც ადამიანის დაბადების მომენტიდან წარმოიშობა, ქმედუნარიანობა დამოკიდებულია დამატებითი წინაპირობის არსებობაზე. ასეთი წინაპირობაა საკუთარი ქცევის (ნებაზე დაფუძნებულად) მართვისა და მისი შედეგების გააზრების უნარი. ეს უკანასკნელი ინდივიდის ასაკს, მის გონებრივ შესაძლებლობებსა და ფსიქიკურ განვითარებას უკავშირდება.¹⁸ თითოეული მართლწესრიგი საჭიროებს სპეციალურ დანაწესებს, რომლებიც აწესრიგებს არასრულწლოვნებისა და მძიმე ფსიქიკური დარღვევების მქონეთა სამოქალაქო ბრუნვაში მონაწილეობას და მათ გამოთიშვას ამ ბრუნვისგან მთელ რიგ შემთხვევებში.¹⁹ ქმედუნარიანად (შერაცხადად) მიიჩნევიან პირები, ვინც განსაზღვრულ ასაკს მიაღწიეს და აქვთ ნორმალური განსჯის უნარი, შეუძლიათ, ანგარიში გაუწიონ თავიანთ ქმედებებს,²⁰ მათი საქმიანი და გონებრივი შესაძლებლობები იძლევა იმის საშუალებას, რომ სათანადოდ შეაფასონ საკუთარი ნების გამოვლენის მნიშვნელობა.²¹

¹⁶ ზოიძე ბ., ფსიქოსოციალური საჭიროების მქონე პირის სამართალსუბიექტობა, „თსუ სამართლის მიმოხილვა“, N1, 2016, 32.

¹⁷ Архипов С.И., Субъект Права: Теоретическое исследование, СПб, 2004, 43; Артеменков В.К., Формирование Юридической Личности Общественного Объединения в Дискурсе Антропологического Типа Правопонимания, „Правоведение“, №5, 2017, 34.

¹⁸ კერესელიძე დ., კერძო სამართლის უზოგადესი სისტემური ცნებები, თბილისი, 2009, 97.

¹⁹ რუსიაშვილი გ., კაზუსები სამოქალაქო სამართლის ზოგად ნაწილში, თბილისი, 2015, 116.

²⁰ ჭანტურია ლ., შესავალი საქართველოს სამოქალაქო სამართლის ზოგად ნაწილში, თბილისი, 1997, 154.

²¹ ცვაიგერტი კ., კოტცი ჰ., შედარებითი სამართალმცოდნეობის შესავალი კერძო სამართლის სფეროში, ტ. II, ე. სუმბათაშვილის თარგმანი, თ. ნინიძის რედაქტორობით, თბილისი, 2001, 33. სისხლის სამართალში „შერაცხადობა“ გულისხმობს აღქმისა და ნებელობის არსებობას (ბულოკი). იხ., ნიქარიშვილი კ., დანაშაულის სუბიექტური შემადგენლობის თა-

ამა თუ იმ ქვეყნის კანონმდებლობა განამტკიცებს სრული ქმედუნარიანობის პრეზუმფციას იმ პირის მიმართ, ვინც სრულწლოვანებას მიაღწია, რადგან მიიჩნევა, რომ პირს ამ დროიდან შეუძლია ნებისმიერ სამოქალაქოსამართლებრივ ურთიერთობაში გააზრებულად მონაწილეობა, ძალუძს საკუთარი მოქმედების მნიშვნელობის შეფასება. ქმედუნარიანობის სამართლებრივი კონსტრუქცია სრულწლოვან პირებს ანიჭებს როგორც უფლებებსა და მოვალეობებს, ისე სამართლებრივად მბოჭავი გადაწყვეტილებების მიღების უნარს და უზრუნველყოფს ამ გადაწყვეტილებათა სხვათა მიერ პატივისცემას, ყოველივე ეს კი ადამიანთა თავისუფლებას უწყობს ხელს.²²

იმავედროულად, შესაძლოა, სრულწლოვან ადამიანს ჯანმრთელობის მდგომარეობა (მძიმე ფსიქიკური თუ ინტელექტუალური დარღვევების გამო) არ აძლევდეს ზემოთქმული შესაძლებლობების განხორციელების უნარს. ამასთან, არ არსებობს ნებაუუნარო ადამიანი, რადგან თუ მას არ ექნებოდა ნება, ის არ მიიჩნეოდა ცოცხალ არსებად. ნება აქვს არა მხოლოდ ჯანმრთელს, არამედ მძიმე ფსიქიკური დარღვევების მქონეს, არა მხოლოდ ზრდასრულს, არამედ ახალშობილსაც.²³ მართალია, ზემოხსენებულ პირებს სამართლებრივად ანგარიშგასაწევი ნება არ გააჩნიათ, მაგრამ მათ ადამიანური მოთხოვნილებები აქვთ, რაც სამართლის სუბიექტის უფლებებთან არის კავშირში, ანუ მოთხოვნილება, ინტერესი ქმნის უფლებას და არა მათი სამართლებრივად გაცნობიერებულნი ნება.²⁴

2.3. თანამედროვე მიდგომა ჯანმრთელობის დარღვევის მქონე პირებთან

აღსანიშნავია, რომ „შეზღუდული შესაძლებლობების მქონე პირთა უფლებების შესახებ“ კონვენცია პრინციპულად უარყოფს ადამიანისთვის ქმედუნარიანობის ჩამორთმევას. შეზღუდული

ვისებურებანი ფრანგულ სისხლის სამართალში, „სამართლის ჟურნალი“, N2, 2017, 274.

²² ბორონი ა., ნინათქმა, ჟურნ. „თსუ სამართლის მიმოხილვა“, N1, 2016, 20.

²³ Гервагенъ Л.Л., Обязанности как Основание Права, С-Петербург, 1908, 66.

²⁴ ზოიძე ბ., სამართლის პრაქტიკული ყოფიერების შემეცნების ცდა (უპირატესად ადამიანის უფლებათა ჭრილში), ესეები, თბ., 2013, 229.

შესაძლებლობები დინამიკური ხასიათის მქონეა და აფერხებს საზოგადოებრივ ცხოვრებაში აღნიშნულ პირთა თანაბარ, სრულყოფილ და ეფექტიან მონაწილეობას. შესაბამისად, მხოლოდ ფსიქიკური ჯანმრთელობის გამო ადამიანისთვის არათუ ქმედუნარიანობის ჩამორთმევა, არამედ მისთვის ქმედუნარიანობის შეზღუდვაც კი, კონვენციით დადგენილი მაღალი სტანდარტის საწინააღმდეგოდ მიიჩნევა.²⁵ კანონმდებლის მიზანი უნდა იყოს შეზღუდული შესაძლებლობების მქონე პირთა დახმარება გადანყვეტილების მიღების საკითხში და არა ყველა სფეროში მათი ნების სრული ჩანაცვლება,²⁶ პირის უფლება-თავისუფლებაში ჩარევა დასაშვებია მხოლოდ იმ მინიმალური მოცულობით, რაც აუცილებელია მიზნის მისაღწევად. კერძოდ, დაცვითი ღონისძიებები ავტომატურად არ უნდა გულისხმობდეს პირისთვის ქმედუნარიანობის სრული მოცულობით დაკარგვას, ხოლო იქ, სადაც შესაძლებელია, სრულწლოვან პირს უნდა ჰქონდეს უფლება, დადოს იურიდიული მნიშვნელობის მქონე ყოველდღიური ყოფითი გარიგებები.²⁷

სსკ-ში განხორციელებული ცვლილებების შედეგად მძიმე ფსიქიკური დარღვევების მქონე პირების მიმართ ტერმინი „ქმედუნარიანო“ შეიცვალა ცნებით – **„ფსიქოსოციალური საჭიროების მქონე პირი“ (მხარდაჭერის მიმღები)**. ასეთია პირი, რომელსაც აქვს მყარი ფსიქოლოგიური, გონებრივი თუ ინტელექტუალური დარღვევები და შესაბამისად, მას სამოქალაქო უფლებათა და მოვალეობათა განხორციელების პროცესში დამოუკიდებლად არ შეუძლია სრული, ეფექტური მონაწილეობა და საჭიროებს მხარდაჭერის დახმარებას.²⁸ მხარდაჭერის ინსტიტუტის შემოღებით კანონმდებელმა შექმნა მხარდაჭერის მიმღებ პირთა ნების გამოხატვის და მისი სწორად წარმართვის ინსტრუმენტი, რომლის მიზანია არა ერთი ნების მეორეთი ჩანაცვლება, არამედ სამართ-

²⁵ ბიჭია მ., კანონისმიერი ვალდებულებითი ურთიერთობები, თბილისი, 2016, 273, იხ. ციტირება: განმარტებითი ბარათი „საქართველოს სამოქალაქო კოდექსში ცვლილებების შეტანის შესახებ“ 2015 წლის 20 მარტის კანონზე №3339.

²⁶ იქვე, 274, იხ. ციტირება: საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს მეორე კოლეგიის 2014.8.10. გადაწყვეტილება, №2(4)532,533.

²⁷ შველიძე ზ., ბოდონე ქ., თოდრია თ., ხაჭოშია თ., გუჯაბიძე ნ., მესხიშვილი ქ., საქართველოს შრომის სამართალი და საერთაშორისო შრომის სტანდარტები, თბილისი, 2017, 153.

²⁸ სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, ნ. I, ლ. ჭანტუიას რედაქტორობით, თბილისი, 2017, 72;

ლებრივად ჯანსაღი და შედეგზე ორიენტირებული ნების გამოვლენისთვის ხელშეწყობა.²⁹ ამგვარად, მხარდამჭერი მექანიზმი ხელს უწყობს შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე პირებს, თავად მიიღონ გადაწყვეტილება ცხოვრების სხვადასხვა სფეროში, რათა მათ ნებაში სხვა პირები არ ჩაერიონ, ხოლო მხარდამჭერა მოხდეს მათი თანხმობით და იმ სივრცეში, სადაც მათ ეს სჭირდებათ.³⁰

3. დელიქტუნარიანობა

დელიქტუნარიანობა განისაზღვრება როგორც პირის უნარი, იკისროს სამოქალაქოსამართლებრივი პასუხისმგებლობა სხვისთვის მართლსაწინააღმდეგო მოქმედებით მიყენებული ზიანისათვის.³¹ აღსანიშნავია, რომ სამოქალაქო სამართალი ქმედუუნარო პირის (საქართველოს სკ-ის მიხედვით 7 წლამდე ასაკის მქონე პირი – მცირეწლოვანი) მიერ დადებულ ნებისმიერ გარიგებას, მის მიერ ან მის მიმართ გამოვლენილ ნებას უცილოდ ბათილად მიიჩნევს, რადგან ასეთი პირის გონებრივი განვითარების არასაკმარისი დონე და არაჯანსაღი ფსიქიკური მდგომარეობა თავისუფლად და გონივრულად მოქმედების შესაძლებლობას გამორიცხავს.³² ამავსე საფუძვლით, ქმედუუნარო პირი არც სხვა პირისათვის მართლსაწინააღმდეგო მოქმედებით მიყენებული ზიანისათვის აგებს პასუხს ბრალის არარსებობის გამო, რამდენადაც ეს უკანასკნელი ნებაუნარიანობას და ნების საფუძველზე პასუხისმგებლობას გულისხმობს. ჯერ კიდევ რომის სამართლის ძეგლებში არსებობს ჩანანერი, რომლის თანახმად, დაუშვებელია „მუდმივი შეშლილობით მთლად გონებანართმეული პირის დასჯა, რად-

²⁹ ზოიძე ბ., ფსიქოსოციალური საჭიროების მქონე პირის სამართალსუბიექტობა, *ჟურნ. „თსუ სამართლის მიმოხილვა“*, N1, 2016, 32.

³⁰ ფერაძე გ., ფსიქოსოციალური საჭიროების მქონე პირთა ქმედუნარიანობა – ქართული და ევროკავშირის წევრი ცალკეული ქვეყნების კანონმდებლობის ანალიზი, ნიგნში: სამართლისა და პოლიტიკური აზროვნების ისტორიის ნარკვევები, ნ. IV, გ. ფერაძის რედაქტორობით, თბილისი, 2019, 765, იხ. ციტირება: Nilson A., *Right to legal capacity for persons with intellectual and psychosocial disabilities*, Commissioner For Human Rights, France, 2012, 25.

³¹ Шумилов В.М., *Введение в Правовую Систему ФРГ*, Москва-Бремен, 2001, 69.

³² ქოჩაშვილი ქ., ბრალი, როგორც სამოქალაქოსამართლებრივი პასუხისმგებლობის პირობა, „სამართლის ჟურნალი“, №1, 2009, 99.

გან თვით შეშლილობაა მისთვის საკმარისი სასჯელი³³. ასევე, თანამედროვეობაშიც, მაგ., გერმანიის სამოქალაქო კოდექსის თანახმად, არასრულწლოვანი არ არის პასუხისმგებელი თავისი ქმედებიდან გამომდინარე ზიანისთვის, რომლის შეცნობა მისთვის შეუძლებელია შეფასების უნარის განვითარების დონის გამო (828(3)-ე პარაგრაფი).³⁴

III. ნებაუუნარო პირების კანონიერი წარმომადგენლებისა და მეთვალყურეობაზე ვალდებული პირების ბრალის საკითხი

ქმედუუნარო პირთა მიერ მიყენებული ზიანისათვის ამა თუ იმ ქვეყნის სამოქალაქო კანონმდებლობა პასუხისმგებლობას მათ კანონიერ წარმომადგენლებსა (მშობლები, მეურვე) და მეთვალყურეობაზე ვალდებულ სხვა პირებს (აღმზრდელობითი, სასწავლო, სამკურნალო დაწესებულებები) აკისრებს, რადგან სწორედ ამ სუბიექტებს შეეჩვენებათ ბრალად მათი მეთვალყურეობის ქვეშ მყოფ პირთა მოქმედება. მათი ბრალი გამოიხატება კანონით დაკისრებული მოვალეობების არაჯეროვან შესრულებაში, მაგ., არასრულწლოვანზე არასათანადო ზედამხედველობა, მათი აღზრდისადმი უპასუხისმგებლო დამოკიდებულება, მათ მიმართ საკუთარი უფლებების არამართლზომიერი გამოყენება, რასაც მოჰყვა არასრულწლოვანის მხრიდან ზიანის გამომწვევი ქმედების განხორციელება.

1. მშობლების პასუხისმგებლობა არასრულწლოვანთა ქმედებისათვის

ფრანგული სამოქალაქო სამართლის თანახმად, მშობლებს ეკისრებათ სოლიდარული პასუხისმგებლობა არასრულწლოვანი შვილების მიერ მიყენებული ზიანისათვის, თუ ისინი ერთად ცხოვრობენ. ცალ-ცალკე ცხოვრების შემთხვევაში პასუხს აგებს ის მშობელი, ვის მზრუნველობაშიც იმყოფება ბავშვი. აღსანიშნავია, რომ თანამედროვე მართლწესრიგი ჯეროვნად იცავს ქორწინებისგარეშე დაბადებულ ბავშვთა უფლებებსაც და ბიოლოგიურ მშობ-

³³ რომის სამართლის ძეგლები, იუსტინიანეს დიგესტები, წ. I, ნ. სურგულაძის თარგმანი, ვ. მეტრეველის რედაქტორობით, თბილისი, 2000, 80.

³⁴ კერესელიძე დ., კერძო სამართლის უზოგადესი სისტემური ცნებები, თბილისი, 2009, 131.

ლებს შესატყვის ვალდებულებებს აკისრებს. ადამიანის უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ საქმეზე – „ჯონსთონი ირლანდიის წინააღმდეგ“, დაადგინა: ბუნებრივი საოჯახო კავშირების ნორმალური განვითარება დაუქორწინებელ მშობლებსა და მათ შვილებს შორის მოითხოვს, რომ ამ უკანასკნელთა მდგომარეობა კანონიერი და სოციალური თვალსაზრისით გათანაბრებულ იქნეს ქორწინებაში მყოფი მშობლების ბავშვების მდგომარეობასთან.³⁵

თანამედროვე მსოფლიოში ბავშვი მოიაზრება არა როგორც მშობლის ავტორიტეტის ან უფლების ობიექტი, არამედ თავად უფლებათა სუბიექტი.³⁶ „ბავშვის უფლებების კონვენციის“ თანახმად, ბავშვს ენიჭება უფლება, გამოხატოს საკუთარი მოსაზრება გარესამყაროს მიმართ, ასევე იმ საკითხებთან მიმართებით, რომლებიც მის ინტერესებს ეხება ოჯახში.³⁷ ამ ტენდენციის გამოხატულებაა სსკ-ის 183-ე მუხლის ახალი რედაქციაც, კერძოდ, მისი მე-2 ნაწილი, რომელიც უზრუნველყოფს ბავშვის ინტერესებს უძრავ ქონებასთან მიმართებით: ის კრძალავს ბავშვის საკუთრებაში არსებული ქონების განკარგვას მისი ინტერესების საზიანოდ მშობლის თუ კანონიერი წარმომადგენლის მხრიდან და ამ პირებს უძრავი ნივთის განკარგვის ნებას რთავს მხოლოდ ბავშვის საუკეთესო ინტერესების შესაბამისად, სასამართლოს თანხმობის საფუძველზე.

სსკ საკმაოდ დეტალურად აღწერს ბავშვების მიმართ მშობლების მოვალეობებს: მშობლები ვალდებული არიან აღზარდონ თავიანთი შვილები, იზრუნონ მათი ფიზიკური, გონებრივი, სულიერი და სოციალური განვითარებისთვის, აღზარდონ ისინი საზოგადოების ღირსეულ წევრებად, მათი ინტერესების უპირატესობის გათვალისწინებით (1198-ე მუხლის პირველი ნაწილი). თანამედროვე საზოგადოებაში ტრანსფორმაცია განიცადა ბავშვების ცხოვრების წესმა, მათი სოციალური კომუნიკაციის დიდი ნაწილი სოციალურ ქმედებებში ხორციელდება. შესაბამისად, მშობლის მისიაა მუდმივად ინფორმირებულობა და მონიტორინგი, შეიცვალა მისი მიზანიც: თუ წარსულში მას შვილის გარესამყარ-

³⁵ Бурдули Н., Как Европейская Конвенция по защите прав человека обеспечивает соблюдение баланса между правами семей и правами детей, „Южнокавказский Юридический Журнал“, №7, 2016, 155.

³⁶ ჯაფარიძე ქ., მშობლებისა და შვილების პირადი და ქონებრივი ურთიერთობები, სადისერტაციო ნაშრომი, თბილისი, 2015, 5.

³⁷ იქვე, 8.

როსთვის წარმოჩენა შეადგენდა, ანმყოში უკვე შვილის გარესამყაროსგან დაცვაა.³⁸ მშობლებმა კარგად უნდა გაიაზრონ ბავშვის პიროვნება და იმოქმედონ, როგორც პიროვნებასთან. ბავშვის აღზრდის პროცესში გამოყენებულ უნდა იქნეს შემდეგი მიდგომები: თვალყურის დევნება, მეგობრული ურთიერთობა, მასწავლებელთან უშუალო დამოკიდებულება – ოჯახის გარეთ კონტროლი, სოციალურ გარემოსთან ადაპტაცია – ჩვევების ფორმირება და განვითარება, დამოუკიდებლობა.³⁹

სსკ-ის 1202-ე მუხლის პირველი ნაწილის თანახმად, შვილის მიმართ მშობლებს აქვთ თანაბარი უფლება-მოვალეობები იმ შემთხვევაშიც, როცა ისინი განქორწინებულნი არიან ან ცალ-ცალკე ცხოვრობენ. შესაბამისად, ცალკე მცხოვრებ მშობელს იგივე პასუხისმგებლობა ეკისრება, რაც იმ მშობელს, ვისთანაც ბავშვი ცხოვრობს. მშობელი შეიძლება გათავისუფლდეს ზიანის ანაზღაურების ვალდებულებისაგან, თუ ის მეორე მშობლის ბრალით მოკლებული იყო შესაძლებლობას, მიეღო მონაწილეობა ბავშვის აღზრდაში.⁴⁰ თუ მეუღლეები ცალ-ცალკე ცხოვრობენ და მშობელი, რომელიც არ ცხოვრობს შვილთან, მოკლებული იყო შვილის ყოველდღიურ აღზრდაში მონაწილეობას საკუთარი ბრალით, არ თავისუფლდება პასუხისმგებლობისაგან არასრულწლოვანი შვილის მიერ სხვისთვის ზიანის მიყენებისას.⁴¹ მშობელს, რომელსაც ჩამორთმეული აქვს მშობლის უფლება, არ ეკისრება პასუხისმგებლობა შვილის მიერ მიყენებული ზიანისათვის.

ქმედუნარო პირთა მიერ მიყენებული ზიანისათვის პასუხისმგებლობა არ დადგება, თუ კანონიერი წარმომადგენლები ან მე-თვალყურეობაზე ვალდებული სხვა სუბიექტები დაამტკიცებენ, რომ ისინი სათანადოდ ასრულებდნენ მოვალეობას, მიიღეს ყველა

³⁸ იქვე, 88.

³⁹ ჭანტურია ლ., მშობლის როლი მოზარდის ფსიქოლოგიური პრობლემის დასაძლევად, ჟურნ. „სისხლის სამართლის აქტუალური საკითხები“, №4, 2019, 100.

⁴⁰ საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, ნ. IV, ტ. II, ლ. ჭანტურიას, ბ. ზოიძის, თ. ნინიძის, რ. შენგელიას და ჯ. ხეცტურიანის რედაქტორობით, თბილისი, 2001, 394.

⁴¹ ჩორგოლაშვილი ლ., დელიქტური ვალდებულებების ახლებურად გადანყევტის შესახებ, ნიგნში: სამართლის რეფორმა საქართველოში, ლ. ჭანტურიას და რ. კნიპერის რედაქტორობით, თბილისი, 1994, 248.

შესაძლო ზომა, რათა ზიანი არ დამდგარიყო, მაგრამ მისი აცილება ვერ შეძლეს.⁴²

2. სოლიდარული და სუბსიდიური პასუხისმგებლობის ფორმები არასრულწლოვანთა და ნებაუუნარო პირთა მიერ ჩადენილი სამართალდარღვევისას

საინტერესოა, თუ როგორ უნდა გადაწყდეს პასუხისმგებლობის საკითხი, როცა არასრულწლოვნის მიერ მიყენებული ზიანი როგორც მშობლების, ისე სასწავლო ან სხვა დანესებულების ბრალეული მოქმედების შედეგია. არსებობს მოსაზრება, რომლის თანახმად, თუ გარემოებათა მიხედვით აშკარაა, რომ მეთვალყურეობაზე ვალდებულ პირთა მხრიდან სათანადო ზედამხედველობის განხორციელებისას ზიანი არ დადგებოდა, მშობლები უნდა გათავისუფლდნენ პასუხისმგებლობისაგან, ხოლო თუ ამ ვალდებულების ჯეროვნად შესრულების დროს ზიანი მაინც დადგებოდა, რადგან ბავშვის მოქმედება ოჯახში ცუდი აღზრდის შედეგია, მხოლოდ მშობლები აგებენ პასუხს.⁴³ რადგან არსებობს რამდენიმე პირის მიერ ზიანის მიყენების ფაქტი, მიზანშეწონილია, გამოყენებულ იქნეს სსკ-ის 998-ე მუხლის პირველი ნაწილი, რომელიც აწესებს ამ შემთხვევაში ზიანის მიმყენებელთა სოლიდარულ პასუხისმგებლობას. ასევე უნდა გადაწყდეს საკითხი მშობელთა პასუხისმგებლობასთან მიმართებით, ოღონდ დაზარალებულის დაკმაყოფილების შემდეგ მათ შორის ურთიერთობისას წილი უნდა იყოს თანაბარი, ხოლო მშობლებსა და ზედამხედველობის განმასხვრცილებელ პირთა შორის ურთიერთობისას, წილი უნდა განისაზღვროს მათი ბრალის ხარისხის შესაბამისად.

ქართული სამოქალაქო სამართალი 10 წლის ასაკს მიღწეულ არასრულწლოვანს დელიქტუნარიანად მიიჩნევს და თავად მას აკისრებს ზიანის ანაზღაურების ვალდებულებას. ამასთან, რადგან ნებაუუნარიანობა, პირის მიერ საკუთარი მოქმედების მნიშვნელობის გაცნობიერება, მოქმედების ხელმძღვანელობა პასუხისმგებლობის განმსაზღვრელია, კანონმდებელი აკეთებს დათქმას, რომ 10 წლის ასაკს მიღწეულიც თავისუფლდება პასუხისმგებლო-

⁴² Кузнецова Л.Г., Шевченко Я.Н., Гражданско-Правовое Положение Несовершеннолетних, Москва, 1968, 101.

⁴³ Иоффе О.С., Ответственность по Советскому Гражданскому Праву, Ленинград, 1955, 488.

ბისგან, თუ ზიანის მიყენებისას მას არ შეეძლო თავისი მოქმედების მნიშვნელობა გაეგო. ასევე განსაზღვრული გარემოებების არსებობისას შესაძლოა დადგეს კანონიერ წარმომადგენელთა დამატებითი, სუბსიდიური პასუხისმგებლობაც. მისი არსი იმაში მდგომარეობს, რომ კრედიტორის მოთხოვნის დაკმაყოფილების შეუძლებლობისას ძირითადი მოვალის მხრიდან, ამ უკანასკნელთან ერთად, პასუხისმგებელი არიან სხვა პირებიც. კერძოდ, როდესაც არასრულწლოვანს არ გააჩნია საკმარისი ქონება ან შემოსავალი, ზიანის მთლიანად ან ნაწილობრივ ანაზღაურება ევალება სუბსიდიურ მოვალეს. სსკ-ის 994-ე მუხლის მე-3 ნაწილი აწესებს მხოლოდ კანონიერ წარმომადგენელთა სუბსიდიურ პასუხისმგებლობას, მაგრამ არაფერს ამბობს ზედამხედველობის განმახორციელებელ სუბიექტთან დაკავშირებით. მიზანშეწონილია, დაწესდეს აღნიშნულ პირთა დამატებითი პასუხისმგებლობაც და მათ დაზარალებულის წინაშე ამ პასუხისმგებლობის ფარგლებში კანონიერ წარმომადგენლებთან ერთად პასუხი აგონ სოლიდარულად, ბრალის ხარისხის გათვალისწინებით.

სუბსიდიური პასუხისმგებლობის არსიდან გამომდინარე, არაბრალეული დამატებითი მოვალე, რომელიც ბრალეული ძირითადი მოვალის ნაცვლად ასრულებს მასზე კანონით ან ხელშეკრულებით დაკისრებულ მოვალეობას კრედიტორის წინაშე, ამის შემდეგ იძენს რეგრესული მოთხოვნის უფლებას მოვალის მიმართ.⁴⁴ ამასთან, რადგან კანონიერ წარმომადგენელთა და მეთვალყურეობაზე ვალდებულ პირთა პასუხისმგებლობის პირობა სხვისი კი არა, საკუთარი ბრალია, მათ კანონი არ ანიჭებს რეგრესული ანაზღაურების მოთხოვნის (უკუმოთხოვნის) უფლებას.⁴⁵

რაც შეეხება სსკ-ით განსაზღვრულ მხარდაჭერის მიმღებ პირთა მიერ მიყენებული ზიანის ანაზღაურების საკითხს, დელიქტური სამართლით თავად მათ ეკისრებათ სამოქალაქოსამართლებრივი პასუხისმგებლობა, გარდა იმ შემთხვევისა, როდესაც მათ სასამართლოს გადაწყვეტილებით დანიშნული ჰყავდათ მხარ-

⁴⁴ რეგრესული ანაზღაურების საკითხი წარმოიშობა იმ შემთხვევაში, როდესაც კანონით დაიშვება ერთი პირის პასუხისმგებლობა (ზიანის ანაზღაურება) მეორე პირის ბრალეული მოქმედებისთვის. დუნდუა მ., დელიქტური პასუხისმგებლობისა და სახელშეკრულებო პასუხისმგებლობის თანაფარდობა, „სამართლის ყურნალი“, №1, 2009, 55.

⁴⁵ Иванова Г.Н., Шевченко А.С., Субсидиарная Ответственность, “Правоведение”, №2, 1998, 150.

დამჭერი სწორედ სხვა პირთათვის ზიანის მიყენების თავიდან აცილების მიზნით. აღსანიშნავია, რომ თავად მხარდამჭერიც შესაძლოა გათავისუფლდეს ზიანის ანაზღაურების ვალდებულებისაგან, თუ დამტკიცდება, რომ ზიანის თავიდან აცილება შეუძლებელი იყო⁴⁶.

სსკ პასუხისმგებლობისაგან ათავისუფლებს იმ პირებს, ვინც დროებით უგონო ან სულიერი მოშლილობის ვითარებაში მიაყენა სხვას ზიანი.⁴⁷ ასეთი პირები არსებულ ვითარებაში შერაცხვაუუნარონი არიან, შესაბამისად, მათ ვერც ბრალეულ სუბიექტებად მივიჩნევთ,⁴⁸ ამდენად, არ არის მართებული ამ პირების მიმართ პასუხისმგებლობის დანესება. დროებითი სულიერი მოშლილობის დროს ნორმალური ფსიქიკური პროცესების დარღვევა გამოიხატება პირის დროებით დაქვეითებულ უნარში, აღიქვას გარემო და გააკონტროლოს თავისი ქცევა. ეს არის პიროვნების აღქმის, აზროვნების, მეხსიერების, ემოციების და ყურადღების, ნებისა და ქცევის დროებითი დაქვეითების თუ დარღვევის მდგომარეობა.⁴⁹ ამ შემთხვევაში პასუხისმგებელი სუბიექტი არ არსებობს და დაზარალებულის ინტერესები დაუცველია. მიზანშეწონილია, სსკ-ით განისაზღვროს ამ ვითარებაში ზიანის ანაზღაურებაზე ვალდებულ პირთა წრე: ზიანის მიმყენებლის ოჯახის წევრები (შრომისუნარიანი მეუღლე, მშობლები, სრულწლოვანი შვილი). მათზე პასუხისმგებლობის დაკისრების შესაძლებლობას ამ პირთა ბრალეული მოქმედება წარმოადგენს, რაც გამოიხატება არასათანადო ზედამხედველობის განევასა და წინდახედულების ზომების მიუღებლობაში ზიანის თავიდან ასაცილებლად.

⁴⁶ საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 995-ე მუხლი.

⁴⁷ იქვე, 996-ე მუხლის პირველი წინადადება.

⁴⁸ სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, ნ. III, ლ. ჭანტურიას რედაქტორობით, თბილისი, 2019, 600. ბრალუნარიანობა (შერაცხვაუნარიანობა) შედგება ინტელექტუალური და ვოლუნტატური მომენტებისგან. ეს არის პირის უნარი შეეძლოს: თავისი ქცევის უმართლობის გაცნობიერება და საკუთარი ნების მის შესაბამისად წარმართვა. ტურავა მ., სისხლის სამართალი, დანაშაულის მოძღვრება, თბილისი, 2011, 419.

⁴⁹ ბიჭია მ., კანონისმიერი ვალდებულებითი ურთიერთობები, თბილისი, 2016, 281. იხ. ციტირება: მაჭარაშვილი ო., დელიქტები საერთაშორისო კერძო სამართალში, ჟურნ. „აღმანახი“, №15, 2000, 20.

IV. დასკვნა

ადამიანი, როგორც გონებით დაჯილდოვებული ავტონომიური ქმნილება (რადბრუხი),⁵⁰ ნებაზე დამყარებული გათვითცნობიერებული ქმედებით წარმოშობილი უფლებრივი სიკეთის მქონე შეიძლება მხოლოდ არ იყოს, არამედ ამ ქმედებით სხვისი უფლების ხელყოფით გამოწვეული უარყოფით შედეგებზე პასუხისმგებელიც. სირთულე ახლავს ვითარებას, როდესაც მოქმედი სუბიექტი მცირეწლოვანია, ანდა სრულწლოვანი, თუმცა შეზღუდული შესაძლებლობების მქონე, ანდა სრულიად ჯანმრთელი, მაგრამ დროებით უგონო ანდა მძიმე ფსიქიკული დარღვევების მდგომარეობაში მყოფი, ანუ მათ სამართლებრივად ვარგისი ნება არ გააჩნიათ. ამ ვითარებაში დაზარალებულის ინტერესის დაცვის და ზოგადად, უფლებრივი ნებსრიგის უზრუნველყოფის მიზნით, სხვადასხვა ქვეყნის კანონმდებლობა სამოქალაქოსამართლებრივ პასუხისმგებლობას ზემოხსენებულ პირთა კანონიერ წარმომადგენლებს აკისრებს, რადგან სწორედ მათ შეერაცხებათ ბრალად მათი მეთვალყურეობის ქვეშ მყოფ პირთა მოქმედება.

⁵⁰ ფრიდმანი ვ., გუსტავ რადბრუხი, თ.ჯანიკაშვილის და ლ. ლურსმანაშვილის თარგმანი, ჟურნ. „სამართლის მეთოდები“, №3, 2019, 32.

CIVIL RESPONSIBILITY FOR THE ACTION BY A PERSON WITHOUT LEGALLY VALID WILL

Ketevan Kochashvili*

Abstract

All humans are natural persons, who have capacity. It is an ability to have civil rights and duties and differs from legal capacity. Constitutional Court of Georgia annulled some provisions of the Civil Code of Georgia, which restricted legal capacity for the persons with psychosocial need. Idea and system of legal capacity was modified and reestablished in a new form. This article overviews some questions of civil responsibility of the persons without legally valid will, limitations of legal capacity on the ground of mental disorders and illness.

Keywords: Legal Capacity, Civil Responsibility, Legally Valid Will.

* Ph.D. in Law, Researcher at the Modern Private Law Institute at Ivane Javakhishvili Tbilisi State University. ORCID: 0009-0003-7927-6842.